

A katolikus politika dilemmái Magyarországon 1945–46-ban*

Hantos-Varga Márta

Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás halála (1945. március 29.) és Mindszenty József esztergomi érsekké történő kinevezése (1945. szeptember 14.) között százhatvankilenc nap telt el. E pár hónap alatt – mely idő egybeesett a köztes-európai¹ politikai erőviszonyok ismételt módosulásával – egyértelművé váltak a „katolikus érdekek” képviselőjének mikéntjét és a követendő stratégiát közvetlenül érintő véleményeltérések. 1948 végéig, az új főpásztor letartóztatásáig, mindegyik ekkor felmerülő kérdés napirenden maradt. Az eszmecserék, beadványok, elemzések négy téma körül forogtak: 1) a demokrácia értelmezése, 2) a társadalmi közéletben való részvétel lehetőségei, 3) a katolikus politikai cselekvés formája, s mindebben 4) a klérus szerepének mértéke és módja.

E tanulmány keretei között – az Esztergomi Prímási Levéltár iratanyaga alapján – közismert katolikus személyiségek nézeteit összegezzük és ütköztetjük a hierarchia politikaformáló szerepéről, annak módozatairól. Egy releváns, átmeneti időszak eseményeinek narrációjához meg nem kerülhető adatokat és szempontokat szeretnénk sorakoztatni. A Mindszenty-Barankovics vitára nem térünk ki, nem a Demokrata Néppárt története, hanem annak tágabb közege áll írásunk fókuszában.

Kiindulópontunk a korabeli – az 1960-as évekig érvényes – egyházmodell felidézése, mivel az egyszerre határozta meg a működést és a mentalitást. Schütz Antal piarista egyetemi tanár 1923-ban jelentette meg a katolikus dogmatika nagyszabású foglalatát. Az egyházzól szóló fejezet híven tükrözi a 16. század óta domináns fogalmi hangsúlyokat.² Nyomatékot kap az egész emberiséghez forduló „üdvözítő intézmény” különleges szerepe, mely „az idők végéig valósítja az emberek megszentelését”. Tagjai a közös hit megvallása mellett elsősorban a „kegyelem-eszközök” (szentségek) felvétele és a „törvényes felsőbbség iránti hódolat” (a papság hivatali hatalma iránti engedelmesség) által kerül(het)nek közösségbe egymással és Istennel. Az intézményesség történelmi jelensége miatt – amely nem azonos az intézményi lét tényével – két aspektus, a klérus funkcióiból eredő kivételes rangja, s ilyenformán a hierarchiai alá-fölérendeltség domborodik ki. A megszilárduló klerikalizmus a világiakat eo ipso másodrendű állapotba helyezte. Úgy

* A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ „Köztes-Európa” (Zwischeneuropa) modernkori történelmi, valamint hatalmi politikai szempontokat kiemelő fogalma e kontextusban a hagyományos terminusnál (Kelet-Közép-Európa) plasztikusabban szemlélteti régióink helyzetét. E terület nem csupán kisállamok alkotta határsáv, hanem ütközőzóna a nagyhatalmi/birodalmi terjeszkedés (ezen időszakban a német, illetve szovjet ambíciók) számára.

² SCHÜTZ ANTAL: Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere. Esztergom, 2008. (Reprint.) (továbbiakban: SCHÜTZ, 2008.) II. köt. 122–124. p.

jelentek meg, mint a papság apostoli hivatásának „függeléke”, ahogy ezt a nézetet az Actio Catholica-ról szóló nyilatkozataiban XI. Piusz és XII. Piusz pápák is megerősítették.³

A dokumentált döntések, lépések helyes interpretációjához tehát érdemi adalékot ad a teológiai látószög megfontolása is. Ez az egyházkép az I. Vatikáni zsinat (1870) után élte virágkorát. Az okok összetettek. Az európai politikai berendezkedések laicizálódása ugyanúgy veszedelmesnek tűnt, mint a „modernizmus” bölcséleti-teológiai irányzata, mely a századfordulón „belülről támadta” a hitletéteményt. Tagadhatatlan egyfajta fenyegetettség-érzés, mely tovább erősítette az egység garanciájaként felfogott legfelső illetékességi kört. De ezen túl az sem felejthető, hogy az egységesítésre törekvő liberális államok helyi szinten valóságosan is maguk alá akarták gyúrni a „köztes testületként” működő egyházakat.

Magyarországon a két világháború közötti évtizedekben a katolikus egyház jó vagy szívélyes viszonyt ápolt az államhatalommal. Nem kellett tartania a szétválasztás rémétől. E dolgozat tárgyára nézve nem mellékes, hogy a Horthy-kor kasztszerű társadalmi rétegződése jellegzetes kommunikációs stílussal párosult. Minden megmozdulást, politikai eseményt, valamint a személyközi kontaktusokat általában is áthatotta ezen évtizedek „túlillelmes, az érdekeket túladminisztráló, mesterkélt tekintélytisztelő neobarokk szelleme”.⁴

Két korszak határán: Egy ismeretlen levél Serédi Jusztiniántól

Amennyiben célkitűzésünket követve az egyházi tekintély és a világi elem kapcsolatát a politikai cselekvés specifikus nézőpontjából boncolgatjuk, az 1945 előtti történelmi tapasztalat egysíkúnak tűnik. Kétségtelen a (felső)klérus befolyása. A két világháború közötti időszakban az alakuló és számos alkalommal újjászerveződő keresztény pártok erkölcsi támogatásért, anyagi szubvencióért a püspöki karhoz folyamodtak.⁵ Új alakulat a hierarchia elismerése nélkül nem jöhetett létre, amint ezt 1943-ban a Katolikus Szociális Népmozgalom története is tanúsítja.⁶

Az is tudvalevő, hogy 1944 októberében expressis verbis világnézeti pártként⁷ született meg az a (Keresztény) Demokrata Néppárt, mely valós, bár kérészetletű politikai súlyt az 1947-es augusztusi választások után

³ DULLES, AVERY: Az egyház modelljei. Bp., 2003. 37–48. p.; GIANONE ANDRÁS: Az Actio Catholica története Magyarországon. Bp., 2010. (továbbiakban: GIANONE, 2010.)

⁴ ALMÁSY JÓZSEF: A katolikus politika alapjai. In: Katolikus írók új magyar kalauza. Bp., 1941. 513. p.

⁵ GERGELY JENŐ: A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945. Bp., 1999. (továbbiakban: GERGELY, 1999.) 105–120. p.; LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: Egyház és állam Magyarországon, 1919–1945. Bp., 2005. (továbbiakban: LÁSZLÓ, 2005.) 206–212. p.

⁶ A Katolikus Szociális Népmozgalom a politikai katolicizmus mélypontján egy új, markánsabb politikát folytató pártot volt hivatva helyettesíteni mozgalmi, azaz kevésbé szabályozott keretek között. LÁSZLÓ, 2005. 257–276. p.; BALOGH MARGIT: A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946. Bp., 1998. (továbbiakban: BALOGH, 1998.) 148–150. p.

⁷ BALOGH SÁNDOR – IZSÁK LAJOS: Magyarországi pártprogramok, 1944–1988. Bp., 2004. 14–16., 74. p.

kapott, miközben Mindszenty József bíboros⁸ bebörtönzéséig rendszeresen felbukkant egy másik, irányíthatóbb világnézeti párt alakításának terve.

Kézenfekvőnek tűnhet a háttérmagyarázat: a laikusok által képviselt dinamika, sőt reformvágy megtört a döntést magának fenntartó főpapság hatalma miatt, akár a kormányzattal szembeni túlzó óvatosság (Serédi jogászi habitusa), akár a merev szembehelyezkedés (Mindszenty karaktere) indokolta. Mivel mindkét esetben egy különleges történelmi szituációról van szó (erős jobb-, illetve baloldali nyomás), a fentebbi állítás tényszerűségét az említett egyházképen felül finomíthatja egy újabb hermeneutikai réteg. A keresztény társadalom- és államfelfogás kulcsfogalmainak ismerete („lelkek java”, „közjó”, „természetjog”, „igazságosság”) nagyban segítheti az állam és az egyház viszonyának, valamint a politikai katolicizmus akcióinak „objektívebb” értékelését.⁹ Ezért emblematisz az alábbi, két korszakot „összekötő” akta.

1945 tavaszán, mikor is Grósz József kalocsai érsek vette át a katolikus püspöki kar elnöki tisztségével járó feladatokat, a Serédi-hagyatékból előkerült egy, a maga idejében nem iktatott levél. 1944. február 28-án a hercegprímás ragyogó érveléssel válaszolt a katolikus politikusok összefogását sürgető Maróthy-Meizler Károlynak.¹⁰ A történelmi krízishelyzet ekkor már evidens. A Harmadik Birodalom ötödik éve Magyarország szomszédja, a háború fordulóponthoz érkezett. A Kállay-kormány titkos tárgyalásairól értesülő német vezetés épp ugyanaznap véglegesítette az ország megszállását jelentő Margaréta tervet. Meizler pályája elején még keresztényszocialista politikus, majd a Keresztény Nemzeti Szocialista Front, végül a Nyilaskeresztes Párt prominens személye. 1936-tól képviselőházi tag, később a *Pesti Újság* főszerkesztője. 1938-ban az első zsidótörvény parlamenti vitája alkalmával egy határozati javaslatban akarta hatályon kívül helyezni az emancipációs törvényt, s megtiltotta volna a zsidók és keresztények közötti házasságot és nemi életet.¹¹ Ekkoriban a Tisztelt Házban az egyik legtöbbet szereplő tag.

Egyházfőként, nemkülönben közjogi méltóságként Serédi bíboros feladata az évek előrehaladtával különösen kényes lett. A hazai szélsőjobboldal specifikumaként a pártprogramokban keresztény szóhasználat kapott helyet.¹² Az 1939-es választások eredménye pedig rávilágított, hogy radikális szociális propagandájuk tömegeket mozgósított. E jelenség a klérus nem egy tagját nyugtalanította.¹³ Mindennek tetejébe

⁸ XII. Piusz 1946. február 21-én kreálta bíborossá Esztergom érsekét, Magyarország primását, Mindszenty Józsefet, aki az eseményre, a magyar hatóságok akadékoskodása után az amerikai katonai misszió gépén utazott Rómába.

⁹ HANTOS-VARGA MÁRTA: Interdiszciplináris szempontok a katolikus politikai cselekvés értelmezéséhez. In: *Sapientiana*, 2013. 2. sz. 45–76. p.

¹⁰ Esztergomi Primási Levéltár (továbbiakban: EPL.) 245/1945. (A keresztény pártok egységéről.)

¹¹ GYURGYÁK JÁNOS: A zsidókérdés Magyarországon. Bp., 2001. 140. p.

¹² PAKSA RUDOLF: Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: Magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., 2009. 275–304. p. A keresztény nemzetiszocialistákról: Uo. 299–300. p.

¹³ 1942 márciusában a püspökök elé került egy vélemény: „Ha eretnokség [a nyilaskeresztes ideológia], ne legyen katolikus tagja; ha közömbös, maradjanak a

Magyarország külpolitikai kényszerpályán mozgott. A konzervatív Egyesült Keresztény Párt ez időre elerőtlenedett, fakóvá vált. A katolikus tábor egy vékony szelete, a „hitlerizáló” irányzat párbeszédet javasolt a nyilasokkal.¹⁴ A reformkatolikusok egy kicsiny csoportja ellenben a totális berendezkedések képében ismerte fel a hazára leselkedő igazi veszélyt. Szószólói ragaszkodtak a nemzeti önállósághoz, a parlamentáris képviseleti rendszerhez és az „embereszmé” (az emberi méltóság) csorbíthatatlan értékéhez.¹⁵ A háború után a kereszténydemokraták ugyanezen értékeket vallották.

1944-ben a hercegprímás a Meizlernek írt fogalmazvány első szakaszában az állam keresztény definícióját adja. Feltűnő, hogy a levél több pontján is kiemeli a politikusok személyes felelősségét. Az egyedül helyes politika kritériumaként már a felütésben az igazságosságot és a felebaráti szeretetet nevezi meg. A nemzet kohéziója érdekében a különféle viszonyrendszerekben, így az állampolgárok egymás közötti kapcsolataiban, de a hatalom és az egyén relációjában is érvényesülnie kell ezeknek az erényeknek. Hogyan? Természeti jogi argumentációval vezeti le az állam kötelezettségeit, beleértve az isteni törvények követését, amely hathatósan biztosíthatja a politikai közösség céljának elérését: a polgárok anyagi, testi, szellemi, lelki boldogságát. Állítja, hogy az ezzel való szembehelyezkedés vezetett el a világháborús borzalmakig.¹⁶ A nyilaskeresztes reprezentánsnak szóló gondolatok teljesen egybecsengenek Serédinek 1942-ben, a Szent István Társulat 87. közgyűlésén elmondott beszédével. A minden egyes ember és minden egyes nemzet azonos méltóságáról és alapértékéről szóló előadás¹⁷ zárógondolata a teoretikus sík után gyakorlatiassá vált:

„A politikában szintén nem azt kifogásolja az egyház, hogy hívei – mint polgárok – a nemzet igazi érdekeit különböző utakon, de megengedett és törvényes eszközökkel kívánják előmozdítani, hanem azt, hogy olyan politikát kövessenek, amelynek célja az Isten törvényeivel vagy a

hívek a pártban, és érvényesítsék ott a katolikus elveket. [...] Nagy baj ütőképes katolikus politikai párt hiánya.” A vita után a végső állásfoglalást a hercegprímás fogalmazta meg. Szerinte az Apostoli Szentszék „már behatóan foglalkozott a kérdéssel, de a fenti mozgalmakkal szemben cenzúrát nem alkalmazott. Ez a sokszor jóhiszemű párthívekkel szemben kevésbé volna alkalmazható a püspöki kar részéről”. BEKE MARGIT: A magyar katolikus püspöki tanácskozások története és jegyzőkönyvei, 1919–1944 között. München–Bp, 1992. (továbbiakban: BEKE, 1992.) II. köt. 321. p.

¹⁴ GERGELY, 1999. 112–113. p. Nyisztor Zoltán pap közíró 1938 márciusában vetette fel a nyilasokkal való együttműködés gondolatát Serédinek. A főpapság elzárkózott ezelől. BEKE, 1992. 148. p.

¹⁵ HANTOS-VARGA MÁRTA: Szemben a totális nacionalizmussal – Almásy József politikai publicisztikája, 1939–1943. In: Egyén és politikai gyakorlat. Szerk.: Gózszy Zoltán – Vitári Zsolt. Pécs, 2013. 75–89. p.; UÓ: A katolikus politikai cselekvés megközelítése a két világháború közötti Magyarországon. In: Kutatási Füzetek, 19. Pécsi Tudományegyetem. Pécs, 2013. 163–184. p.

¹⁶ EPL. 245/1945. 1. p.

¹⁷ SERÉDI JUSZTINIÁN: Az emberek és nemzetek helyes értékelése. In: *Katolikus Szemle*, 1942. 4. sz. 97. p.

nemzet igaz érdekeivel ellenkezik, vagy azt, amely a különben helyes célt meg nem engedett és törvénytelen eszközökkel akarja elérni.”¹⁸

A fellelt háromoldalas kéziratban a rendkívül precízen fogalmazott elméletet nem csupán kiegészíti a hiteles megvalósításra utalás, hanem mind terjedelemben, mind a hangsúlyozást tekintve a praxis kap nagyobb fontosságot. Olyannyira, hogy a hercegprímás elvárja, hogy a keresztény jelző ideológiai, taktikai használata helyett az evangéliumi értékrend legyen a cselekvés legfőbb, a pártfegyelmet is felülíró irányító elve. Az együttműködést, a pártok koalícióját csak azok között és csak olyan mértékben tartja megvalósíthatónak, amennyire a világnézeti/lelkiismereti szempont a politikai haszon elé kerül. A bekezdés egyszavas pontosító beszúrásai kulcsgondolatokat hivatottak kiemelni. A „magyar haza” e kontextusban a független ország szinonimája, „Krisztus változatlan törvénye” a jogvédelem transzcendens hivatkozási pontja. E betoldások legfontosabbika a „bátor és következetes” politikai munkára vonatkozott. A következetlenség a primás szóhasználatában, amint azt az 1943. évi közgyűlési beszédéből tudjuk, az igazság és az erkölcs elhagyását, egy (rész)érdek uralmát jelentette.¹⁹ A Maróthy-Meizlernek szánt levél fő gondolategysége világos üzenet:

„A mondottakból következik, hogy hazánkban is – nemcsak most, hanem mindig – csak az lehet a helyes politika, amelyben minden magyar államférfinak és politikusnak egyet kellene értenie és ennek megfelelően cselekednie: hogy ne csupán negatíve fogjanak össze a bármely oldalról jövő és Krisztus tanításával, tehát a [utólagos beszúrás: magyar] haza, illetve a magyar polgárok igazi javával is ellenkező irányzatokkal szemben, továbbá, hogy ne csupán töröljenek pártprogramjaikból mindent, ami nem egyezik Krisztus törvényeivel, hanem hogy programjuk és politikai munkájuk pozitíve is Krisztus [utólagos beszúrás: változatlan] törvényeihez igazodjék, maguk pedig bátran és [utólagos beszúrás: következetesen] összefogjanak a Krisztus tanítását követő politika mellett akár úgy, hogy különböző politikai pártokba tartozó és a most kifejtett irányelveket helyeslő tagok a pártfegyelemnek elébe helyezik Krisztus törvényeit (melyeket az Egyház hivatott hitelesen magyarázni) és ennek a helyes politikának érdekében entente-ba lépnek egymással, akár pedig úgy, hogy olyan közös pártot alakítanak, amelynek tagjai törvényhozó és egyéb közéleti

¹⁸ Uo. 100. p.

¹⁹ „A közélet bel- és külpolitikai viszonylatban még inkább tele van következetlenséggel, mert az elhatározások és a cselekvések rugója igen sokszor nem az igazság, hanem az érdek [...] bár a közületek rendszerint a többségi elv alapján fejezik ki akaratukat, mégis nem egyszer nagy következetlenséggel engedik, vagy túriki, hogy egy törpe kisebbség ragadja magához az irányítást vagy a hatalmat, és a nagy többség igazodik a kisebbség akaratához. [...] A párthűség vagy szövetség megkötése és felbontása egyaránt az igazságon, valamint az erkölcsi törvényeken alapuljon, és mindig összhangban legyen az érdekelt nemzetek igazi közjával.” SERÉDI JUSZTINIÁN: A következetlenségről. In: *Katolikus Szemle*, 1943. 4. sz. (továbbiakban: SERÉDI, 1943.) 99–100. p.

munkásságukkal hazánk életét az említett vonatkozásokban Krisztus törvénye szerint kívánják irányítani.”²⁰

A keresztény államfogalom és az abból fakadó helyes politika ismérveinek ismertetése után a bíboros szóba hozza annak méltó képviselőjét. A politikusok „magán- és nyilvános élete” nem térhet el a leírt elvektől, sőt szükséges a (körülrít) karriertizálás felhagyása. A prímás támogatja az erős sajtójelenlét, a K.S.V. tulajdonában lévő *Új Lap* átadását, feltéve, hogy az előfizetői bázis azokból a társadalmi körökből kerül ki, amelyeknek lapjai a közelmúltban a „bel-és külpolitikai erőviszonyok alakulása miatt népszerűek voltak a tömegek előtt”.²¹ Serédi a nemzetiszocialista ideológia keresztény szimpatizánsainak visszatérésére gondolt. Katolikus politikusok „entente-jának” csak ez az útja.

Lehetséges, hogy a felelet 1945 áprilisáig fiókban hevert. Mégis értékes dokumentum. Egyházfőként, tekintélyként fordul egy nyílt világi politikushoz. Az érvek kijelentések. A pozitív törvényt megalapozó isteni törvény számos említésével egyszerre veszi célba a vallási meggyőződést, s az azt valló személyt, az ügyvédet. Jóllehet a hercegprímás egyetlen párt mellett sem exponálhatta magát, a katolicizmust védjegyként használó politikai képződmények programja kapcsán nem csupán meglátásokat fogalmazott meg. Fentebbi írása az elővigyázatos szövegezés ellenére is direktíva a szélsőjobboldal katolikus politikusi számára. Mélyebb értelme, a mondanivaló teljes tartalma a közéleti résztvevők előtt a Szent István Társulat közgyűlésein mondott beszédei miatt félremagyarázhatatlan volt.²²

Hatása viszont csekély. Valamivel korábban, 1943 októberében, Apor Vilmos győri püspök a reálpolitikai helyzetből kiindulva vetette fel a papság közéleti orientálásának halaszthatatlanságát. „Fontos volna tudniok, hogy a jobb- és baloldali pártokkal szemben mi a meghúzandó határ, miképp őrizzék meg intézményeink és egyesületeink katolikus jellegét. Esetleges háborús bonyodalmak esetére útmutatások volnának szükségesek.” A püspökkari konferencián ismét a bíboros véleménye győzött. „Őminenciája veszélyesnek tartja, hogy a püspöki kar a nagy nyilvánosság előtt politikai irányítást adjon. Egyébként részint személyes érintkezésekben, részint egyes felmerült esetekkel kapcsolatban, részint maga, részint a püspöki kar körvonalazta álláspontját.”²³ A hatalmi elit meggyőzésének preferálása az állampolgárok világos útbaigazítása helyett nem vezetett eredményre. A katolikus egyház Serédi szándéka²⁴ ellenére a

²⁰ EPL. 245/1945. 2. p. (Eredeti helyesírás. Az aláhúzott szavak a hercegprímás kiemelési.)

²¹ Uo. 3. p.

²² A havonta megjelenő *Katolikus Szemle* az előadást követően közreadta a hiánytalan szöveget. A neokatolikus *Jelenkor* kötetet adott ki: Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás öt beszéde. Bp., 1943.

²³ BEKE, 1992. II. köt. 391–392. p. Serédi az esperesek tájékoztatására irányelvek kidolgozásával bízta meg Apor és Svoy püspököket.

²⁴ „Noha Krisztus egyháza mindig kereste és most is keresi a békét más vallásokkal és a különböző emberi közületekkel, nevezetesen az államokkal: az Istentől reábízott hit- és erkölcsi igazságok, valamint Krisztustól rendelt kegyelemkövetítő eszközök

háború befejeztével súlyos örökséggel küszködött.

Irányítás és kiigazítás

A felsorakoztatott tények egy első konklúzió megfogalmazásához vezetnek. Maróthy-Meizler a politikai életet közvetlenül érintő témában – bármilyen motiváció vezérelte – a hercegprímáshoz fordult.

Minden itt hivatkozott javallatból kiderül a klérus kitüntetett véleményformáló szerepe, valamint a döntési szintek hierarchizálódása. A két világháború közötti Magyarországon a papság egyébként is részese volt az országos vagy helyi szintű törvényhozásnak: a felsőklérus ex officio főrendiházi tagsága mellett különböző pártállású papképviselők ültek a képviselőházban. Vidéken a törvényhatósági bizottságok munkatársai.²⁵ A végrehajtó hatalomban a kultuszminisztériumi állások révén vettek részt. Ha a katolikus társadalmi- és közéletre pillantunk, azt látjuk, hogy a sajtóban a pap-újságírók élénk publicisztikát folytattak,²⁶ az egyesületek pedig a világi elnök mellett egyházi referenssel is rendelkeztek.²⁷ A klerikus tehát fensőbb, állásfoglalása meghatározó.

A hercegprímás szerepköre eredendően kimagaslik, mi több, 1937-től az Országtanács negyedik tagja. Az össznemzeti politikai szempontokat a keresztény állameszme értékrendszerén keresztül ítéli meg.²⁸ Serédi levele a vitathatatlan tekintély – adott esetben – pozitív lenyomata. Nyilvánvaló iránymutatás egy laikus politikus számára. Kiigazítás. A valóság összetettségét jelzi, hogy 1944 első napjaiban (mindezzel párhuzamosan) egy pap közírónak, Nyisztor Zoltánnak az *Egyházi Lapok*ban tett kijelentésével kapcsolatban, miszerint a hazai liberálisok és demokraták a keresztény világnézetnek „született ellenségei”, a szélsőjobboldal (nyilas) képviselői azonban csak „hűtlenül és durcásan elbitangolt, de visszaédesgethető gyermekek”, „eltévedt bárányok”.²⁹ Czapik érsek, az Actio Catholica ügyvezető elnöke a heves visszhangok ellenére sem foglalt állást.³⁰

Új korszak: eltérő nézőpontok

A háború vége cezúra. Nem mindenki által felismert korszakhatár. A katolikus egyház a „közjogi örvény” (Mindszenty) első hónapjaiban elviekben a társadalom 70%-át³¹ fogta át, az államhatalom ideiglenes

kérdésében semmit el nem alkudott, semmit fel nem adott.” SERÉDI, 1943. 103. p.

²⁵ GERGELY, 1999. 109., 100. p. Az Egyházi Törvénykönyv 139. kánon 4.§-a ordináriusi engedéllyel lehetővé tette a papok politikai szerepvállalását. Codex iuris canonici (1917). In: *Intratext Library*. Online: <http://www.intratext.com> – 2014. január.

²⁶ MOLNÁR ANTAL – SZABÓ FERENC SJ: Bangha Béla SJ emlékezete. Bp., 2010.; NYISZTOR ZOLTÁN: Ötven esztendő. Bécs, 1962.

²⁷ GERGELY, 1999. 124–176. p.

²⁸ „Az egyház sem egyes emberekért, sem más vallásokért, sem más emberi közületekért, nevezetesen az államokért saját életét [hitelveit] fel nem áldozhatja.” SERÉDI, 1943. 103. p.

²⁹ NYISZTOR ZOLTÁN: Olvasni a csillagokban. In: *Egyházi Lapok*, 1944. 1. sz. 1–2. p.

³⁰ Nyisztor az Actio Catholica újonnan kinevezett alelnöke volt ekkor. GIANONE, 2010. 149. p.; ADRIÁNYI GÁBOR – CSÍKY BALÁZS: Nyisztor Zoltán. Bp., 2005. 167–176. p.

³¹ Magyarország a XX. században. II. köt. Szerk.: Kollega Tarsoly István. Szekszárd,

jellege folytán törvényileg biztosított jogai még nem csorbultak, „bevett felekezteként” működhetett, egyesületeinek többsége időlegesen újjáalakulhatott, iskolarendszere a háborús károkat leszámítva érintetlen maradt, s a kötelező hitoktatás keretében a jövőben is vállalhatta az ifjúság erkölcsi- és vallásos szellemű nevelését.³² Ellenben működésének anyagi bázisát képező latifundiumait 1945 márciusában megrendítő csapás érte. A földreform³³ az egyházi célvagyon jórészét érintette. A régióban egyedülálló méretű (862 ezer kh-t kitevő) földbirtok kilencven százalékát az állam – a törvény betűje ellenére – kárpótlás nélkül sajátította ki.³⁴

Az 1945. évi májusi püspökkari konferencia után érkezett Esztergomba egy szakszerű, nemzetközi kitekintéssel bíró elemzés, Jánosi József jezsuita *Pro memoriája*.³⁵ A beadvány előbb a kardinális történelmi változásokat érzékelteti, majd a pártalakítás és a sajtó kérdéseivel foglalkozik. Részletes analizésének hermeneutikai kulcsa – véleményem szerint – két mondat. Az irat második felében, az időszerű teendők összegzésekor a kritikai hangvételhez az egyház nevében végzett cselekvés mozgatórugójára való emlékeztetés párosul:

„Az elmúlt 25 évben annyi politikai hiba és bűn aziluma volt a keresztény jelszavú politika, hogy aki valóban az Egyház lelki küldetésének biztosítása céljából akar politizálni és nem az Egyházat akarja egy politikai koncepció szekere alá fogni, annak leggondosabban ügyelnie kell arra, hogy az Egyház érdekében politizáljon, de ne az Egyház terhére.”³⁶

Jánosi a demokratikus népjogok kivívásának elodázását, továbbá a szociális kérdés megoldása és a földreform előli megfutamodást rója fel. Témánk szempontjából a befejező gondolat a legfontosabb, nem kizárt, hogy a levél egyik mondanivalója:

„Célszerűnek tartanók, ha a katolikus szellemű tudományos és politikai élet kiválóságaiból egy szellemi grémium alakíttatnék, amely

1997. 386. p.

³² A koalíciós kormányzást módszeresen kisajátító kommunista párt lépésről lépésre törte meg a katolikus egyház társadalmi, közéleti és oktatási pozícióit: 1946. évi 233. BM. sz. rendelet „A Cserkészszövetség és a KALOT feloszlásáról” (1946. július 4.); 1947. évi XXXIII. tc. „A bevett és az elismert vallásfelekezetek között az elismert vallásfelekezetek hátrányára fennálló különbségek megszüntetéséről” (1947. december 4.); 1948. évi XXXIII. tc. „A nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában” (1948. június 16.); 1949. évi 5. tvr. „A vallásoktatás tárgyában” (1949. szeptember 6.).

³³ 1945. évi 600. M.E. sz. rendelet „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról” (1945. március 17.); megerősítést nyer az 1945. évi VI. tc.-ben.

³⁴ ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Bp., 2005. 283–284. p.

³⁵ EPL. 712/1945. (Az iratsomón rövid felirat: „Budapesti szemináriumi lakásomon adta át egy klerikus minden megjegyzés nélkül, azt hiszem, P. Jánosi munkája.”)

³⁶ Uo. 12. p.

az Egyház aktuális kérdéseivel állandóan foglalkoznék, azokat feldolgozná és elaborátumait a nagyméltóságú Püspöki Kar elé terjesztené.”³⁷

Mivel a szerző alapvetően társadalom- és pártpolitikai kérdéseket feszeget, a szélesebb körű és állandó konzultáció óhaja a világiak nagyobb mérvű bevonására tett javaslat. Jánosi, aki azután a Demokrata Néppárt tanácsadója³⁸ lesz, e levélben a múlt konzekvenciáinak levonását sürgeti. Szerinte az aktív és autentikus közéleti szereplés feltétele az egyesületek, elsőként a csúciszerv, az Actio Catholica (papi és laikus tagokból álló) szakbizottságainak revíziója. Ezekből és ezek éléről kell eltávolítani az antidemokratikus eszmék híveit, s a társulatokat politikailag is hitelképes személyiséggel kell megújítani.³⁹ Természetszerűleg a végső hivatkozási- és döntési pont szemében is a felsőhierarchia.

1945. október 7-én az új hercegprímás beiktatási beszéde politikai vetületű munkaprogram:

„Hiányzik nem egy alkotmányos tényezőnk, de az elődök helyén van már az ország primása. Ha a balszerencse elmúltával a nemzet józansága hidat ver az örvény felett, mint Pontifex, mint hídverő és több mint 900 év jogán az ország első zászlósura, a Ti érseketek, az ország primása is ott lesz közjogi életünk helyreállításában és továbbvitelében.”⁴⁰

Már most fontos aláhúzni, hogy Mindszenty József kontroverziákat kiváltó megnyilvánulásait egyéniségén kívül⁴¹ lelkipásztori elkötelezettsége,⁴² s annak az új politikai helyzetben sajátosan rá valló interpretációja magyarázza. Mivel kora magyar egyházának gyermeke, az állam és az egyház kapcsolatát a Schütz-féle *Dogmatika* szemlélete alapján értelmezte, melyet a hercegprímási rang évszázados gyökerű közjogi szerepköre⁴³ erősített. A hivatalos meghatározás „oldallagos hatalomról” [potestas indirecta], az állam alárendelődéséről beszél. Az egyház „a dolgok rendes menetében az ideigvaló javak fölötti rendelkezést mindenestül az állam kezében hagyja, de ha ellentétbe jutnak az Egyház céljával, vagy annak biztosítására szükségessé válnak, joga van a megfelelő módon rendelkezni fölöttük”.⁴⁴ Mindszenty-nél tehát szorosan összefonódott a főpásztori küldetés és az (általa) ehhez rendelt politikai cselekvés. Frappáns példa erre, hogy székfoglalója napján már a szlovákiai magyarok ügyében

³⁷ Uo. 17. p.

³⁸ IZSÁK LAJOS: A Keresztény Demokrata Néppárt és a Demokrata Néppárt, 1944-1949. Bp., 1985. 36. p.

³⁹ EPL. 712/1945. 16. p.

⁴⁰ EPL. 2925/1945.

⁴¹ NAGY TÖHÖTÖM: Jezsuiták és szabadkőművesek. Szeged, 1990. 180–193. p. Nagy szó szerint közli a Szentszék felkérésére írt jellemzését Mindszentyről.

⁴² TÖRÖK CSABA: Mindszenty József bíboros, a lelkipásztor. In: Mindszenty József és kortársai. Vértanú és hitvalló püspökeink. Bp., 2012. 59–94. p.

⁴³ BALOGH MARGIT: Mindszenty József. Bp., 2002. 93–96. p.

⁴⁴ SCHÜTZ, 2008. 141. p.

ténykedik, majd két év múlva, annak „sikertelensége” arra készíti, hogy tudassa XII. Piusz pápával a bíborosi címről való lemondási szándékát.⁴⁵

1945 őszen mindezzel párhuzamosan Lepold Antal, a néhai Csernoch hercegprímás titkára mondja el meglátásait a katolikus politika esélyeiről. A választási előkészületek hónapjaiban, a kettészakadt Demokrata Néppárt okozta pillanatnyi űr idején, kiegyensúlyozottan jellemzi a nyugat-európai, s a bonyolultabb hazai helyzetet:

„Ma nemcsak a liberális és szociáldemokrata pártok szerepelnek, hanem Oroszország győzelme és hatalma miatt erőhöz jutottak a kommunista pártok is. Kívánatosnak látszik, hogy a világnézetiileg közömbös vagy mérsékelt ellenséges polgári illetve nem kommunista pártok mellett egy kifejezetten katolikus párt álljon, mert a keresztény elvektől függ Európa civilizációja s a keresztény elveket – sajnos – ma már csak a katolikusok magyarázzák és képviselik ortodoxe. [...] Ha arról kell véleményt mondanom, hogy Magyarországon a mostani körülmények között szervezzünk-e külön katolikus pártot, igen nehéz helyzetben vagyok.”⁴⁶

Előtűnik az a dilemma, mely nem egy reflexió hátterét adja. Egyfelől a katolikus egyház az előző politikai éra alatt egészen kivételes pozíciót foglalt el az állami, társadalmi életben, másfelől 1945 tavaszától az érték közvetítés korábbi felemás módja egy új politikai erőterben negatívan csengett. A Katolikus Népszövetség Jánosi iratával egyidejű *Pro memoriájából*⁴⁷ már kétféle nézőpont világított ki. Az egyik oldalt Kern Aurél állásfoglalása reprezentálja legplastikusabban: „a katolicizmus súlyos erkölcsi válságba jutott, még ne pártpolitizáljon”. Eszerint a sejtyszerű, egyesületi, hétköznapi közösség-szervező jelenlét a megoldás. A másik látószög képviselője, Lutter Alajos viszont keresztény (katolikus) párt szervezésére buzdít. Az utolsóként felszólaló Czettler Jenő miközben a Népszövetség és az Actio Catholica kölcsönös függetlensége (az egyesületi élet felújítása) mellett voksol, zárszóként arra hív, hogy kérjék „a Püspöki Kar aktív támogatását, de ne írásban”.⁴⁸

Imént említett feljegyzésében Lepold Antal végső soron az átláthatóbb jövőbe⁴⁹ helyezi egy új világnézeti párt alakítását. Összegzésül szintén hozzát teszi, hogy „kerülni kell a látszatot, mintha a párt a hierarchia exponense, vagyis a katolikus egyház szerve volna”.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy a katolikus társadalmi-, kulturális-, politikai és közélet reorganizációja, átfarmálása, a megváltozott miliőhöz

⁴⁵ BALOGH MARGIT: Lemondási szándék, bevégzett letétel. Mindszenty bíboros „esete” XII. Piuszal és VI. Pállal. In: *Magyar Tudomány*, 2013. 5. sz. 558–562. p.

⁴⁶ EPL. Mindszenty periratok, V-700/11. 86. p.

⁴⁷ EPL. 799/1945.

⁴⁸ A *Pro memoria* a felszólalók között említi dr. Baranyay Jusztint, Strecke Ernőt, Lutter Alajost, Sztrisoovszky Mihályt, gróf Pálffy Józsefet, Dr. Kern Aurélt, Mihalovics Zsigmondot, Közi-Horváth Józsefet, Borján Ferencet, Czettler Jenőt.

⁴⁹ EPL. Mindszenty periratok, V-700/11. 87. p. (Felekezeti párt akkor születhet, „ha Magyarország függetlensége helyreáll és a megszálló hatalom beavatkozása megszűnik” – véli Lepold.)

való adaptálása lehetetlennek tűnt a klérus hozzájárulása és irányítása nélkül. Az Actio Catholica kompromittálódott vezetőinek leváltása egyébiránt a püspökök ellenállása miatt nem volt lehetséges.⁵⁰ A demokratikus közhangulat, a nyugat-európai minta, valamint XII. Piusz mérföldkőnek számító 1944. évi karácsonyi rádióüzenete mégis egy visszafogottabb egyházi irányítás lehetőségét jelenítette meg.

A hercegprímás 1945 decemberében létrehozott egy „Hatos Bizottságot” – világi- és szerzetespap tagokkal.⁵¹ Jánosi József javaslata nem talált meghallgatásra. Feladatuk azt kapták, hogy „félre nem érthető és világos választ” adjanak az általa feltett három kérdésre. Ezek közül az első a katolikus politika századelő óta visszatérő témája volt:

„Alapítassék-e új párt vagy pedig a már meglévő vagy később alakuló politikai pártokon belül szerveződő katolikus blokk képviselje-e a katolikus érdekeket?”⁵²

A tanácskozás nem az „entente”-ot, a már létező pártok katolikus „frakcióinak” együttműködését részesítette előnyben, hanem egy új formáció alakítását, melyben a keresztény értelemben vett „konstruktívnak minősíthető erők tömörülhetnek”. Érvként hangzik el, hogy „az ország jelentős része a hercegprímásban látja – felekezeti különbségek nélkül – azt a magyar férfiút, aki körül felsorakozni lehet”. Mihalovics Zsigmond a prímásnak külön levélben kivonatolta a történeteket.⁵³

1946 tavaszán a Baloldali Blokk megalakulásával a kommunista párt megkezdte ellenfeleinek módszeres és álságos kiszorítását a hatalomból, melyet szétforgácsolásuk, összemorzsolásuk követett.

A bíboros által életre keltett szakértői csapat „Katolikus Közélet Egyházi Bizottsága” néven egy munkatervben pontosította saját hivatását. Vállalták, hogy kidolgozzák

„egy katolikus pártmozgalom szükségességének, lényeges jellegének, taktikájának és programjának egyházi oldalról mérlegelt szempontjait. E szempontok legmagasabb egyházi approbálása [ti. a hercegprímás beleegyezése] esetén tárgyalásba kezdenek a Demokrata Néppárt nemzetgyűlési képviselőivel, fővárosi bizottsági tagjaival és a párt vezetőivel a klérus és a párt belsőleges együttműködéséről.”⁵⁴

Emellett nem hagyták figyelmen kívül a létrehozandó új politikai csoportosulás jellemzőit sem, s az ún. „Nemzeti Néppárt” képében vizionálták azt. A részletek között előkerül egy fontos elem: „A hivatalos Egyház, csak a háttérből és csendes támogatást nyújtson, nem volna szabad az osztrák püspöki kar Dollfuss idejében való nyílt támogató

⁵⁰ GIANONE, 2010. 157–161. p.

⁵¹ Bánáss László, Badalik Bertalan, Kerkai Jenő, Baranyay Jusztin, Közi-Horváth József, Kiss István.

⁵² EPL. Mindszenty periratok, V-700/11. 35–40. p.

⁵³ Uo. 276. p.

⁵⁴ Uo. 124. p. (Dátum hiányában feltételezhető, hogy 1946 tavaszán, nyarán szövegezték.)

magatartását követni.”

Júniusban Mindszenty bíboros Mihelics Vid érdeklődő levelére, aki a Központi Katolikus Körben a katolicizmus közéleti helyzetéről tartott előadást, azt válaszolja, hogy világnézeti harc folytán világnézeti párt is szükségeltetik, s a nyugati értelemben vett demokrácia nem zár ki egy ilyen alakulatot.⁵⁵ Még ebben a hónapban a félhivatalos Magyar Kurir be is jelenti az új pártot, mely „az eddig engedélyezett egyetlen párttal sem azonos”.⁵⁶ Kórody-Katona János erre hivatkozva ír az egyházfőnek. Arról számol be, hogy egy új párt az őszinte demokráciára vágyók számára „valódi elánt” jelentene, de értesülései szerint Sulyok Dezső és Pálffy József a bíboros tudtával folytat tárgyalásokat pártjaik egybeolvadásáról, holott a Szabadságpártban „páholyalapító szabadkőművesek, kapitalisták, régi liberálisok, régi demagógok is helyet foglalnak”. Úgy tartja, hogy „a tiszta és konzekvens keresztény politika sorsát” nem szabadna a Sulyok-párthoz kötni, ezért Mindszenty közbelépését kéri az alku megakadályozására, azzal egészítve ki folyamodványát, hogy a primás adjon felhatalmazást „az arra alkalmas embereknek, hogy a különböző csoportokkal bizalmas tárgyalások megindulhassanak”.⁵⁷ A keresztényszocialista, majd a háború után a kisgazdapártban tevékeny Kórody-Katona értesülései pontosak voltak. Sulyok zárt ülésen jelentette be pártja képviselőtagjai előtt az arculatváltozást, a párt „keresztény alapokra” helyezésének tényét,⁵⁸ miután Endrédy Vendel zirci apát előtt kötelezettséget vállalt a katolikus érdekek képviselésére.⁵⁹

1946 augusztusában a domonkos tartományfőnök, Badalik Bertalan a kisgazdapárt által ambicionált önkormányzati választásokkal összefüggésben rövid, de tartalmas levélben a követendő taktikáról tájékoztatja a hercegprimást.⁶⁰ A kívánt, de a próbálkozások ellenére mégsem létező felekezeti/világnézeti párt kapcsán jegyzi meg: „Az átütő sikerhez szükséges felkészültséggel – különösen személyi téren – nem rendelkezünk.” Mindszenty nem tétlenkedett, arra kérte Svoy Lajos székesfehérvári püspököt, hogy nevezzen meg pár személyt, akik szívesen vállalnának szerepet „a keresztény elvekért harcoló politikai párt elindításánál”.⁶¹

Az 1945 áprilisát követő első másfél év útkeresésének egyik leghűbb tükrö az Actio Catholica Kulturális Szakosztálya Társadalompolitikai Munkacsoportja 1946 őszi ankétjának összefoglalója.⁶² A találkozón a magyar katolikus politika alapkérdéseit vitatták meg. *A klerikális párt*

⁵⁵ Uo. 130. p.

⁵⁶ Uo. 133. p.

⁵⁷ Uo. 127. p.

⁵⁸ Uo. 208. p. (Az irat keltezése: 1946. október 26.)

⁵⁹ Uo. 223. p. (Az irat keltezése: 1946. szeptember 6., illetve 16. A két aláíró eltérő időpontban szignálta a dokumentumot.)

⁶⁰ Uo. 155. p. (A kisgazdapárt végül önként levette a napirendről a választások ügyét.)

⁶¹ Uo. 279. p. (Svoy püspök négy személyt említ: elsőként Székesfehérvár volt polgármesterét, Csitáry Emilt, majd Thaisz Andort, Fejér megye volt alispánját, továbbá Szabó Ferenc volt szociális előadót és Hütter Lipót tanítót. A levél tanúsága szerint Thaisz és Szabó neve ekkor B-listán szerepelt.)

⁶² Uo. 203–207. p.

vagy laikusok irányítása? című alfejezetben pro és contra érvekkel tértek ki a koordinálás és vezetés feszélyező kérdésére. Nem is olyan rég Jánosi József a francia, belga, olasz, osztrák kereszténydemokrácia sikereire utalván arra figyelmeztetett, hogy Európában mindenütt „a katolicizmusnak radikális, szociális és népi politikai” irányzata, vagyis egy újjászületett, demokratikus gondolkodású, a hierarchiától kevésbé függő ága tört előre. Lepold Antal szintén átgondolandónak tartott egy tapasztalatot. Amikor egy katolikus (tehát a klérus valamiféle ellenőrzése alatt álló) párt valamiképp részesedik a hatalomból, gazdasági- és belpolitikai kérdésekben is kénytelen állást foglalni és dönteni. Így annak működéséért a nép nemcsak világnézeti, hanem egyéb téren is „a katolikus egyházat teszi felelőssé”.

Az *Actio Catholica* rezüméje – az alcím által – már az alternatíva megfogalmazásában láttatja a problematikát. A „klerikális párt” szokatlan megnevezés. S itt természetesen nem a baloldali propaganda ellenséges jelzője. Meglepő szókimondással nyilvánítja ki a régi politikai tradíció jelenlétét. A tétet ez a beadvány tárja fel a legkendőzetlenebb módon. Egyik oldalon, a papság meghatározó befolyását feltételezve, a társadalom nagyobb részének esetleges visszakozása várható, a másikon ezzel szemben a hierarchia támogatásának megvonása. Klerikusok irányítása esetében a hozzáértés hiánya jelenti a kockázatot, a mérleg túlsó serpenyőjében a világiaknak az eszmétől való eltávolodása foglal helyet (amint erre a keresztény-nemzeti Magyarország nem egy példát szolgáltatott):

„A hierarchia közvetlen politikai vezető szerepe mellett szól a tévedhetetlen tan egyenes képviselője és bizonyos konzervatív megfontolások. Ellene szól az, hogy ellenszenvet válthatna ki bizonyos körökben, a papság esetében erőket vonna el a lelkipásztorkodásból, speciális politikai felkészülést és gyakorlatot igényelhetne és az egyházi személyek kompromittálhatnák magukat. Nyílt kérdés, hogy hogyan befolyásolhatná a katolikus jellegű politikai megmozdulás iránti közbizalmat.

Laikusok irányítása mellett szól az, hogy könnyebben mozoghatnak, speciálisan készülhetnek fel, nagyobb hozzáértésre tehetnek szert, nem kompromittálják közvetlenül az Egyházat. Katolikus jellegű párt vagy pártok működésénél elengedhetetlen az, hogy a hivatalos katolikus tanításhoz, és az ott szereplő személyek az egyházfegyelemhez tartásuk magukat. Ellene szól, hogy nagyobb az elvi tévedés lehetősége és esetleg ellenszenvet ébreszthetne a hierarchia részéről. Nyílt kérdés, hogy a katolikus politikai mozgalom laikus irányítása esetén hogyan volna biztosítható a kölcsönös bizalom a klérussal.”⁶³

⁶³ Uo. 205–206. p.

Konklúzió: rövid előzetekintés

A második országgyűlési választások (1947. augusztus 31.) előtt újfent előtérbe került „a valláserköleési gondolatot” felvállaló párt kérdése. Egy 1947. július 15-i *Pro memoria*⁶⁴ időhiány miatt egy már regisztrált politikai szerveződés kiaknázását szorgalmazta. Az auktor Sulyok Dezső Szabadságpártja ellenében a Barankovics-féle Demokrata Néppárt átfőrmálását latolgatta, mégpedig irányadó politikusai egy részének, főképp vezetőjének semlegesítésével. „Amennyiben a Demokrata Néppárt kereteinek kialakítása terén (penetrálás) mindazok a személyi és tárgyi előfeltételek teljesülnének, amelyeket az arra hivatott tényezők a világnézeti gondolat képviselőjében a párt jelenleg létező keretével szemben szabnak”,⁶⁵ egy, az egyházi vezetés előtt is hitelesített világnézeti párt indulhat. A megszabott kikötések – ahogy még e hónapban kiderült – a valóságban egyet jelentettek volna a direkt irányítással, a pártvezetés és a pártsajtó kézben tartásával.⁶⁶ Bár a beadvány kizárta „a hierarchia aktív részvételét” a választási ügyekkel kapcsolatban (helyette a „közreműködést” preferálta), mondván, hogy „sem általános politikai, sem egyházpárti szempontból nem lenne kívánatos egy deklaráltan egyházi vagy papi felügyelet alatt álló politikai párt létesítése,” a Badalik tartományfőnök és Endrédy apát képviselte bíborosi követelménysor tartalmában inkább ehhez állt közel, mintsem a másik, a participációs lehetőséghez, amelyet következőképp definiáltak: „egy világnézeti tartalommal megtöltött párt a hierarchia részéről toleranciát élvez annak fejében, hogy a hitelvi és világnézeti kérdésekben a hierarchia irányításához igazodik”.

A 20. századi magyar történelem egyik legizgalmasabb, várakozással, valós és csalfa lehetőségekkel tűzdelt rövid időszakában – a vesztes háború és a békeszerződés megkötése között – a magyar katolikus egyház felső vezetése nem tudta maga mögött hagyni megszokott működési mechanizmusait. Egy demokratizálódó társadalomban a „katolikus érdekeket” demokratikus gondolkodásmód (a laikusok iránti bizalom és a világiak döntési autonómiája) nélkül képviselte. E magatartás eredete részben a kora újkorban rögzült egyházmodell, részben a sajátos köztes-európai politika-, társadalom- és egyháztörténeti fejlődés, részben Mindszenty hercegprímás karaktere és politikai helyzetmegítélése,⁶⁷ s nem utolsósorban annak a „felsőbb cél”-nak a féltése, amelyet a Katolikus Közélet Egyházi Bizottsága öntött szavakba:

„Isten ama örök szándékai után kell kutatnunk, amelyek érvényesülni hivatottak a mai magyar élet körülményei között, akár az állami élet tekintetében, akár a vallás-politika, a kultur-politika és gazdasági-

⁶⁴ Uo. 229–233. p.

⁶⁵ Uo. 232. p.

⁶⁶ GERGELY JENŐ: A kereszténydemokrácia Magyarországon. In: *Múltunk*, 2007. 3. sz. 150. p. A legérzékenyebb pontok: Barankovics lemondása a főtitkári posztról, a pártvezetőség 60%-a Mindszenty híveiből kerülhet ki, a *Hazánk* szerkesztőségét a hercegprímás nevezi ki, a világnézeti tanácsadó a Püspöki Kar irányítását követi.

⁶⁷ Nagy Töhötöm levele Mindszentynek, 1946. június 24-én. Közli: BALOGH, 1998. 188–197. p.

politika területén. Ez úton lesz a katolikus közélet a jóakarató emberek szemében az Egyház javára »argumentum fidei et motivum credibilitatis«.⁶⁸

A felsőklérus reguláló szerepét a konkrét kontextusban, az említett szempontok összességét figyelembe véve szabad minősítenünk.

⁶⁸ EPL. Mindszenty periratok, V-700/11. 124. p.